get egyrészt példák, másrészt a szerző személyes életéből vett történetek, tapasztalatok segítik. A komplex nyelvészeti fogalmakat ezáltal azok is megértik, akik nem rendelkeznek nyelvészeti előtanulmányokkal, ugyanakkor nem olyan fokú leegyszerűsítésről van szó, amely szakmai szempontból vitatható lenne (sőt!).

A szerző, ahhoz hűen, hogy maga is a nyelvi változatosságról ír, saját stílusában, nyelvhasználatában is próbál koherens lenni a témával – tudatosan használ egy-egy kifejezést többek között az alfejezetek címében (pl. *A príma és a snájdig repertoár*, *Boldog névnapot, Geci!*), bevezetőjében vagy összegzésében (pl. „Valami olyan tanulságot lehetne az alfejezet végén megfogalmazni, hogy ha *dzsanáz* a *stíl*, akkor *davaj* nyelvileg veretni!"). A párbeszéd kezdeményezését illusztrálandó az esszék számos esetben tartalmaznak másoktól (az egyes témák szakértőitől, például személyi edző vagy fantasyíró) származó betoldásokat, hozzászólásokat.

A kötet fő törekvése a szerző szerint újszerűen nyúlni a (nyelv)tudományos ismeretterjesztéshez, ezen túlmenően azonban mást is elér: egy-egy esszét elolvasva egyrészt úgy érezzük, hogy a nyelv társadalmi kérdéseiben tényleg mindenki – beleértve magunkat is – lehet szakértő, másrészt kedvünk támad másokkal is megosztani és megvitatni a tapasztalatainkat, gondolatainkat az adott témában.

A *Nyelvi piknik* egyaránt élvezetes olvasmány lehet (nyelvész) kutatóknak, (nyelvész) oktatóknak, (nyelvész) egyetemi hallgatóknak és (a nyelv és társadalom összefüggései iránt) érdeklődő laikusoknak.

Szendi Tünde

Kapusta Krisztina: Csend van... az ipolysági ortodox zsidó temetőben. Ipolyság: Sik Polgári Társulás 2025, 225 p. + III.

Az 1989-es rendszerváltás után megnőtt az érdeklődés az elhanyagolt zsidó temetők iránt, megkezdődött ezek kutatása, dokumentálása, számos temetőt hoztak rendbe, megtisztítva őket a benőtt bokroktól és gaztól. Kevésbé köztudott, hogy 1989 előtt a temetőkkel, temetkezési szokásokkal foglalkozó kutatók és műkedvelők sem fordítottak figyelmet a zsidó temetőkre. Ezek nagyon gyakran elhanyagolt állapotban, használaton kívül voltak, mivel a holokausztot túlélő vidékiek városba költöztek (már akik nem vándoroltak ki Izraelbe, vagy pedig valamelyik nyugati országba, valamint Amerikába). Szlovákiai viszonylatban az 1968-as szovjet megszállás évében is sokan elhagyták az országot. A temetők állapota egyre romlott, s egyebek közt az ott lévő síremlékek közül soknak nyoma veszett. Rozsnyón „egyszerűen" felszámolták a zsidó temetőt, az elhunytakat nem exhumálták, a halottak fölött ma is jönnek-mennek az emberek, akik nem is tudnak róla, hogy ott valaha is temető volt. Az 1970-es évek elején felszámolt temető síremlékeit eltávolították, majd szétlopkodták, vagy lecsiszolva a feliratot újrahasznosították.

A rendszerváltás után jelentősen megváltozott a helyzet. A vasfüggöny leomlását követően már szabadon lehetett utazni, így sok túlélő vagy/és azok leszármazottai hazalátogattak egykori lakhelyükre, s a temető volt az elsődleges hely, amelyet felkerestek. Voltak közöttük, akik megtisztíttatták a sírkertet és egy megbízható személyt megkértek (bizonyos ellenszolgáltatás fejében), gondoskodjanak a temetőről, hogy azt ne nője be ismét a gaz. Voltak azonban olyan személyek vagy szervezetek, akik önkéntesen, társadalmi munkában hoztak rendbe egy-egy temetőt.

A zsidó temetők dokumentálását és a síremlékek feliratának megörökítését illetően kevésbé ismert az az úttörő munka, amely 1942-ben valósult meg Robert Neumann vezetésével Pozsonyban. Azon túl, hogy lejegyezték a régi ortodox temető valamennyi sírfeliratát, Neumann német nyelvre is lefordította ezeket. Ez az anyag jelenleg Pozsonyban, a Zsidó Kultúra Múzeumában található, s már több szlovák kutató is foglalkozott ezeknek a sírfeliratoknak

az elemzésével. A Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központjában az évekkel ezelőtti temetőkutatási program keretében sor került néhány zsidó temető dokumentálására is: a nagytárkányi, a komáromi (erről egy néprajzi monográfia van készülőben), valamint a párkányi és a két ipolysági zsidó temető (status quo és ortodox) feltérképezése készült el. Ez utóbbi hármat Baranyovics Borisz végezte, aminek keretében az összes síremlék fotódokumentációja, valamint a héber nyelvűeken kívül az összes felirat leírása megtörtént. De nem csupán dokumentált, hanem gazt is irtott, ami Párkányban jócskán megnehezítette a munkáját. Azóta az általa dokumentált temetők állapota jelentősen megváltozott. Az Etnológiai Központban megtalálható néhány dél-szlovákiai zsidó temetőről készült fotóanyag is. A világhálónak köszönhetően ma már nagyon sok európai zsidó temetőbe is „eljuthatunk" virtuálisan, így átfogó képet kaphatunk ezekről. A síremlékek szimbólumai és ornamensei tekintetében is szélesebb ismerethez juthatunk, s egyebek közt az is kiderülhetett, hogy a zsidó temetők síremlékein már a 20. század elején feltűnt az elhunyt képes ábrázolása – ekkor még porcelánfotón. Ma már – elsősorban az egykori Szovjetunió volt tagországaiban, valamint a balkáni országokban is – ezek általánosakká váltak, s Európa más tájainak temetőiben is megtalálhatók, igaz, számuk elenyésző.

Kapusta Krisztinának köszönhetően megvalósult az ipolysági ortodox zsidó temető tudományos feldolgozása, ami a közelmúltban kötet formájában meg is jelent. Ennek bemutatása előtt azonban – a teljesség igénye nélkül – fontos szót ejtenünk a zsidó temetőkutatással kapcsolatos legfontosabb magyarországi és szlovákiai publikációiról. A magyarországi zsidó temetők tudományos kutatásában és dokumentálásában kiemelkednek Kormos Szilvia *A váci zsidó temetők* (2010), *A lovasberényi zsidó temető* (2012), valamint *A pilisvörösvári zsidó temető* (2016) címmel megjelent monográfiái. A nevezett, valamint Bányai Viktória készítette el a felsőszeli zsidó temető dokumentációját is. A szegedi Ábrahám Verának köszönhetően egyebek közt elkészült Szeged zsidó temetőinek vaskos monográfiája (2016), s a somogyi zsidó temetőkben folytatott kutatásairól is összeállított egy kötetet.

„…Csend van… Két szó, amit a budapesti Kozma utcai zsidó temető egyik sírkövén olvastam és rám jellemző módon földbe gyökerezett a lábam. Ott és akkor még nem tudtam miért, de aztán ez a mondat visszacsengett, amikor hazaérve ismét (már sokadszor) ott álltam az ipolysági ortodox zsidó temető néma sírkövei között. Csend van, mert a héber vésetek csak az őket értőnek mesélnek. Csend van, mert eltűnt a közösség, ami még őrizte az elhunytak emlékét. Csend van, mert már nincs visszajáró leszármazott, aki kavicsot tenne elődje sírjára. Ezzel a könyvvel ezt a csendet szeretném megtörni." Ezekkel a sorokkal nyitja kötetét Kapusta Krisztina, ami azt is elárulja, érzelmileg mily mélyen kötődik a kutatott témájához. A kötet elolvasása után ez még inkább kiderül. De lássuk, mit tartalmaz ez a nagyszerű munka!

Az ipolysági zsidóság történetének bemutatását követően bővebben kitér az eredetileg az ortodox zsinagógában elhelyezett emléktáblára (jelenleg a Honti Múzeum gyűjteményében található), amelyet a zsinagóga felépülésének évében, 1929-ben avattak fel. Ekkor Weiss Antal volt a rabbi, az elöljáró pedig Schmidl Manó. A csak héber és német nyelvű feliratot tartalmazó tábla tanúsága szerint az ortodox hitközséget 1876-ban Berczeller Márton alapította, aki három évtizeden keresztül elöljárója volt a hitközségnek és 1912-ben két házat is adományozott a zsidó közösségnek. A szerző felhívja a figyelmet, hogy az első Csehszlovák Köztársaság idején felavatott táblán az államfordulatok során 1938-ban a szlovák helynevet (Šahy) kaparták le, majd 1945 után a magyar helynévvel történt ugyanez.

A Chevra Kadisa (Szent Egylet) fontos szerepet töltött és tölt be a zsidó hitközségek életében, ezért ezek megalakulását követően értelemszerűen az egyletet is létrehozták. Feladatai közé tartozott a szegények és rászorulók segí-

tése, a betegek ápolása, s nem utolsósorban a temetések megszervezése. Ipolyságon ugyanabban az évben hozták létre (1850-ben), amikor a hitközség megalakult. A szerző egy külön alfejezetet szentel az egylet történetének bemutatására. Szerencsés módon a temetői nyilvántartás térképe fennmaradt, ami a kutatás során nagy segítséget jelentett. Az ortodox és a status quo hitközség tagjai 34 évig közös temetőt használtak, a később létrehozott ortodox temetőbe mindössze 35 évig temetkeztek. Az első elhunytat, az Ipolyvisken élt Kohn Mártont 1910-ben temették ide, az ő síremléke a legrégebbi a temetőben. 1945 után egyesült az ortodox és status quo hitközség és ismét a status quo temetőben helyezték örök nyugalomra az elhunytakat. Ezután az ortodox temetőbe csupán Herzfeld Herman unokája 94 éves korában állíttatott emléket a holokauszt során elpusztított hozzátartozóinak.

A szerző egy-egy térképen szemlélteti a sírhelyek nemek szerinti, valamint a sírhelyek 10 évenkénti eloszlását. Ezek anyagának, valamint a sírfeliratok jellegzetességeinek és a szimbólumok bemutatásán túl azt is vizsgálta, mely síremlékeken szerepelnek településnevek, utalva az elhunyt lakhelyére. Egy külön térképen szemlélteti, mely környékbeli település zsidó elhunytjait temették az ipolysági temetőbe, és szól arról is, milyen formában örökítették meg a sírköveken a holokausztban elpusztított mártírok emlékét. Annak is utánajárt, hová kerültek az ipolysági Berczeller család síremlékei. Ezeket a balassagyarmati temetőben találta meg.

Az Adattárban – ami tulajdonképpen a kötet legterjedelmesebb része – közli a temetőben nyugvók nevét ábécérendben, feltüntetve a haláluk napját, valamint azt is, hogy az egyes sírok hol szerepeltek az 1939-ből megmaradt térképen. Itt találhatók a síremlékekről, valamint az azok nélküli sírhelyekről készült fényképek és az elhalálozottakról a hozzátartozóktól kiderített adatok. Meglepően sok információt sikerült kideríteni az elhunytakról és azok hozzátartozóiról, amiben segítségére volt a fennmaradt temetői nyilvántartás, valamint Asher Sándor és Gartenzaum Gyula által szerkesztett, Izraelben (Nahariyában) 1994-ben megjelent *Örökmécses* című kiadvány, amelyben az egykor Ipolyságról Izraelbe kivándorolt túlélők visszaemlékezései olvashatóak, valamint a Holló István *Ne sírj, Apa!* címmel 2013-ban megjelent monográfiája is.

Szemléltetésként lássuk, hogy mi szerepel a 16. számú sírhelyen nyugvó, 1894-ben 25 évesen elhunyt Kulka Lászlóról és leszármazottairól! Édesapja, Grünhut Miksa (1864–1944) Bisztricán született, onnan költözött feleségével, a Miaván született Grűnhút Jettyvel (1875–1941) Ipolyságra. Három fiuk született: Jenő (1896–1897), Ferdinánd (1899–1945 Uelsen-Lüneburg), és Tibor (1907–1948). A továbbiakban szó szerint idézzük Kapusta Krisztina szövegét: „Az Ipolyságra költözött Kulka család első halottja. Nem tudni, hogy őt miért az ortodox temetőbe temették, miközben a többi családtagot évekkel később a status quo temetőben helyezték örök nyugalomra. Apja 1893-ban fuvarozó vállalatot alapított Ipolyságon, később a cég vezetésébe fiai is besegítettek. Testvére, Ferdinánd és sógornője, Melánia holokauszt áldozat, emlékükre 2019-ben botlatókövet helyeztek el az egykori Kulka-ház előtt. Fiuk, Kulka Frigyes híres mellkassebész volt, akinek két gyermeke született: a ma színészként tevékenykedő Kulka János és Janina, aki az orvosi hivatást választotta. Másik testvérét, Tibort 1944. július 1-én vitték munkatáborba. Megjárta Hatvant, Egert, Mosonmagyaróvárt és Urkutot. A háború vége Budapesten érte. Az üldözés alatti hónapokban egészsége megromlott, 41 évesen halt meg TBC-ben. A status quo temetőben nyugszik.” (106. p.)

A temetőben összesen 100 beazonosított sírhely található, a sírkövek száma pedig 84. Ezeken csak héber feliratok szerepelnek. A kötetben megtalálható valamennyi sírkő héber felirata, valamint ezek magyar nyelvű fordítása is, ami Mislovics Erzsébetnek köszönhető.

A holokauszt előtt az ipolysági hitközségnek 836 tagja volt, a túlélők száma ennek 20 százaléka volt. Közülük sokan *alijáztak*, 1949-

ben például közel 50 személy hagyta el Ipolyságot. Ma már egyetlen ipolysági lakos sem vallja magát zsidónak. Az utolsó, magát zsidónak valló személyt 2004-ben temették el. Az 1960-as évek végéig rendszeresen megtartották az istentiszteleteket, később azonban évente már csak néhány alkalommal sikerült összehozni a *minjent*. Nem tudni, hogy a zsidó hitközség pontosan mikor szűnt meg. Az ortodox zsinagóga egy ideje kulturális központként működik, az épület felújítása a ma Dunaszerdahelyen élő, Ipolyságról származó Hunčík Péter pszichiáternek köszönhető, mint ahogyan a zsinagóga melletti emlékfal is, amelyen a *soá* áldozatainak neve szerepel. Az ipolysági zsidók emlékét egy másik emlékfal is őrzi az ipolysági Honti Múzeum épületén. Az egykori gettó és zsinagóga helyét emléktábla őrzi. A lévai levéltárban Kapusta Krisztinának sikerült megtalálnia 8 túlélő fényképét, amelyek a kötet végén találhatóak.

A fentebb bemutatott kötet nagyon fontos mérföldkő a szlovákiai magyar (s nem csak a magyar) zsidó temetőkutatásban. A szerző nagyon sok szempontból és részletesen, körültekintően vizsgálta a témát, s ennek eredményeként egy olyan munkát tett le az az asztalra, amely ezután megkerülhetetlen lesz a témával foglalkozó kutatók számára. Tudomásunk szerint jelenleg a status quo temetővel foglalkozik, bizonyára arról is ilyen alapos, elemző kötet készül majd.

L. Juhász Ilona